Praksis 57 | Sayfa: *35-56*

Toplumsal Yeniden Üretim Feminizmi: Birleşik Teori Yaklaşımının Olanakları ve Sınırlılıkları

Yasemin Dildar*

Öz

Bu makale Toplumsal Yeniden Üretim (TYÜ) feminizmi şemsiyesi altında toplanan Marksist-feminist yaklaşımların eleştirel bir değerlendirmesini yapmaktadır. TYÜ feminizmi kadınların ev içi emeğini toplumsal yeniden üretim kavramı çerçevesinde analiz eder ve kadınların ezilmesi ile kapitalist sömürünün birleşik bir teorisinin yapılabileceğini iddia eder. Toplumsal cinsiyet temelli tahakkümü mümkün kılan koşulların tarih-dışı bir patriyarkal dürtü ile değil kapitalist sosyal formasyonunun yeniden üretim ihtiyacı ile açıklanması gerektiğini savunur. Makalede ilk olarak, patriyarka ve kapitalizmin ayrı sistemler olarak analiz edilmesi gerektiğini savunan ikili ve üçlü sistem teorilerinin kuramsal sorunlarından yola çıkarak neden birleşik teoriye ihtiyaç duyulduğu tartışılmıştır. Daha sonra toplumsal yeniden üretim feminizmi ve birleşik teorinin yükselişinin tarihi kısaca ele alınıp, iki teorik probleme odaklanılmıştır. Birincisi, TYÜ teorisi çerçevesinde yapılan değer tartışması ve ev içi emeğin Marksist değer kuramına dahil edilip edilemeyeceği sorunu. İkincisi, TYÜ teorisinin sınıf ve toplumsal cinsiyeti birleştirip analitik ikiliği aşıp aşamadığı sorunu. TYÜ teorisi kadınların ezilmesini sadece sermayeyle açıklamaz ama kapitalist sistemde sosyal bütünlüğü analiz ederken, sermaye birikim sürecine diğer sosyal hiyerarşilerden daha büyük bir belirleyicilik atfeder. Bu makalede, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sermayenin yeniden üretimini diyalektik bir bütün olarak analiz etme çabasının TYÜ teorisindeki boşluklara rağmen değerli ve ufuk açıcı olduğu savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal yeniden üretim teorisi, Marksist feminizm, ikili sistem teorileri, toplumsal cinsiyet, sınıf*

Social Reproduction Feminism: Merits and Shortcomings of a Unitary Theory Approach

Abstract

This article critically examines the Marxist-feminist approaches gathered under the umbrella of social reproduction feminism. Social reproduction feminism analyzes women's domestic labor in the context of social reproduction and argues that a unitary theory combining women's oppression and capitalist exploitation is possible. According to this approach, the conditions enabling women's oppression

* California State University San Bernardino, Department of Economics, San Bernardino CA, USA
E-posta: Ydildar@csusb.edu.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3718-8567
Makale Gönderim ve Kabul Tarihi: 13.04.2021-06.07.2021.

should be explained by the social reproductive needs of the capitalist social formation instead of a transhistorical patriarchal impulse. The article starts with a discussion of the need for a unitary theory based on the theoretical limitations of dual or triple systems approaches which argue that patriarchy and capitalism should be analyzed as separate systems. After giving a brief history of the rise of social reproduction feminism and unitary theory, it focuses on two major theoretical problems. First one is the value debate in social reproduction theory (SRT); whether domestic labor can be incorporated into Marxian value analysis. Second is analytical duality, whether SRT overcomes the analytical duality by unifying class and gender dynamics in the same theory. SRT does not explain women's oppression with only capital but it assigns a greater determining power to capital accumulation process in relation to other social hierarchies in the analysis of social totality under capitalism. It is argued that this attempt to analyze the reproduction of both gender and capital dialectically as part of an integrated totality is a worthwhile and stimulating endeavor despite the gaps in SRT.

Keywords: *Social reproduction theory, Marxist feminism, dual systems theories, gender, class*

Giriş

Toplumsal yeniden üretim (TYÜ) teorisi kadınların ezilmesini ve kapitalizmi birlikte açıklayan bir teorik çerçeve çizme çabasıyla 1970'lerde ortaya çıktı.[1] Öncesinde, sosyalist gelenek içerisinde kadınların ezilmesini inceleyen iki genel bakış açısı yaygındı, ikili-sistem teorileri ve yeniden üretim perspektifi. Son zamanlarda yeniden üretim kavramı ve teorilerine ilgi artana kadar ikili-sistem analizlerinin sosyalist-feminist teoride daha baskın olduğunu söyleyebiliriz. Sosyalist feministler, radikal feministlerden ödünç aldıkları patriyarka[2] kavramını dönüştürüp ikili-sistem teorileri çerçevesinde sınıf savaşımı ile birlikte analiz etmeye başladılar. Toplumu anlamaya çalışırken iki ayrı yapıya, sınıf-temelli sömürü için kapitalizme, kadınların ezilmesi için de patriyarkaya başvurmak gerektiğini iddia ettiler (Vogel, 2013a). Bu makalede önce ikili ya da üçlü sistem teorilerinin sınırları ve birleşik teoriye neden ihtiyaç duyulduğunu tartışacağım. Toplumsal yeniden üretim feminizmi ve birleşik teorinin tarihinden kısaca bahsedeceğim.[3] Daha sonra TYÜ teorisi çerçevesinde çok tartışılan iki konuyu ele alacağım. Birincisi "değer tartışması" (*value debate*): Toplumsal yeniden üretim teorisi Marksist değer teorisini de içermeli mi? Ücretsiz ev-içi emek değer teorisine dahil edilebilir mi? İkincisi ise analitik ikilik: TYÜ teorisi diğer sosyalist-feminist yaklaşımların muzdarip olduğu analitik ikiliği aşabiliyor mu? Teori gerçekten birleştirilebiliyor mu?

İkili/çoklu sistem teorilerine alternatif olarak birleşik bir teori geliştirme çabası birkaç sebepten dolayı değerli. Öncelikle, birleşik teori sosyalist feministleri ayrı bir sistem olarak patriyarka kavramının kullanımında öne çıkan ve şimdiye kadar

[1] Bu makalenin geliştirilmesi yönündeki yorum ve katkıları için *Praksis*'in iki anonim hakemine teşekkür ederim.

[2] Bu yazıda ataerki yerine patriyarka kavramını Gülnur Acar Savran'la aynı sebeple kullanıyorum. Ataerki Türkiye'de feodal kalıntıları kastetmek için de kullanılabiliyor, patriyarka ise sistemik bütünlüklü bir yapıya işaret ediyor Acar Savran ve Yaman (2020: 9).

[3] Melda Yaman'ın *Praksis 53* (2020-2) sayısında çıkan yazısında TYÜ teorisinin daha ayrıntılı bir tarihi aktarılıyor. Tekrara düşmemek için bu kısmı kısa tutmayı tercih ediyorum.

aşılmaları için çok fazla yol katedilememiş üç teorik sorundan kurtarabilir: i) patriyarka ayrı bir sömürü sistemi olarak tanımlandığında çok çeşitli sınıfsal konumlara sahip olabilecek erkek ve kadınlar arasındaki sömüren-sömürülen antagonizmasının nasıl kurulacağı; ii) Patriyarkayı yeniden üreten itici gücün, sistem olarak kendi içsel dinamiğinin kapitalizmin içsel dinamiğinden analitik olarak nasıl ayrılacağı; iii) ayrı sistemlerin birbiriyle etkileşimlerinin nasıl kavramsallaştırılacağı. TYÜ feminizmi sınıf ve cinsiyet temelli sömürüyü aynı teoride birleştirme iddiasında başarılı olduğu ölçüde sosyalist feministlerin çok uzun zamandır uğraştığı bu teorik problemleri çözebilir. Birleşik teori devletin, hanenin ve piyasanın kapitalist sosyal formasyonu bir bütün olarak yeniden üretirken nasıl iç içe geçmiş olduğunu göstererek, ayrı sistemleri ya da farklı tahakküm biçimlerini birbirine ekleyen (kesişimsellik gibi) yaklaşımlardan daha güçlü bir analitik çerçeve sunabilir. Fakat birleşik teori ve TYÜ feminizminin bu sayılan avantajlarını gerçekleştirebilmesinin koşulu kadınların ezilmesinin maddi temeli olan ev içi emeği ya da yeniden üretim emeğini Marksist teori içerisinde kavramsallaştırabilmesine bağlı. Değer tartışması bu açıdan önemli. Ev içi emeğin kapitalist sosyal formasyonun analizinde nerede konumlanacağı, nasıl kavramsallaştırılacağı konusunda TYÜ analizi yapan araştırmacılar arasında temel ayrımlar var. Ben bu makalede ev-içi emeği doğrudan değerin yaratıcısı olarak kavramlaştırmak gerektiğini savunan Otonom Marksist-feministler[4] ile değerin geleneksel tanımını benimseyip ev-içi emeğin sadece kullanım değeri ürettiğini savunan TYÜ feministleri arasındaki ayrıma odaklanıyorum. Çünkü birleşik teori tamamlanmış değil ve bu iki gelenek arasında belli açılardan süreklilik olmasına rağmen bundan sonra teorinin nasıl geliştirileceği ile ilgili fikir ayrılıkları var. Her iki yaklaşımın güncel "birleştirme" denemelerinin eleştirel bir değerlendirmesinin bu özel sayıya katkıda bulunacağını düşünüyorum.

İkili-Sistem Teorilerinin Sınırlılıkları

İkili sistem teorileri toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açıklarken patriyarka ve kapitalizmin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini savunur, patriyarka ve kapitalizmi kimi zaman birbirini tamamlayan kimi zaman birbiriyle çelişen iki ayrı sistem olarak analiz ederler. İkili-sistem teorisyenleri arasındaki en önemli fark kapitalizme paralel bir sistem olarak kavramlaştırılan patriyarkanın nasıl tanımlandığıyla alakalıdır. Örneğin Juliet Mitchell patriyarkayı sadece psişik ve kültürel alanda faaliyet gösteren ideolojik bir yapı olarak tanımlar (1966). Heidi Hartmann (1979) ise patriyarkanın sadece ideolojik bir yapı değil maddi temelleri olan bir sistem olduğunu, bu maddi temellerin

[4] Otonom Marksizm Torino'lu otomotiv işçilerinin 1960'lardaki mücadelesinden etkilenen radikal entelektüeller arasında yaygınlaşan bir gelenektir. Dönemin öğrenci ve feminist hareketlerinden de etkilenen bu entelektüeller kapitalizmi toplumun bütün kesimlerini (ücretli emekten dışlanmış olanlar dahil) sermaye biriminin mantığına tabi kılan bütünleştirici (*totalizing*) bir sistem olarak analiz eder. Mario Tronti, Antonio Negri ve Paolo Virno gibi teorisyenler Marksist emek kavramını tüm toplumu kapsayacak şekilde genişleten "sosyal emek" kavramını geliştirdiler. Maria Dalla Costa ve Silvia Federici gibi Marksist-feministler otonom analizi kadınların ev içi emeğini kapitalist sömürüye dahil edecek şekilde genişlettiler Ferguson (2020: 122).

erkeklere kadın emeğini sömürme fırsatı veren cinsiyetçi iş-bölümünde gizli olduğunu savunur.[5] Bu yaklaşımların ortak özelliği sosyal bir bütünü parçalı olarak analiz etmeleri, tarihin sınıf ve cinsiyet savaşları olmak üzere iki ayrı motoru olduğunu iddia etmeleri ve bu iki ayrı sistemin birbirine eklemlenmesinin tutarlı ve mekanik olmayan bir analizini yapamamaları (Vogel, 2013a). Örneğin Iris Young (1981), Hartmann'ın argümanının en güçlü yanının -patriyarkanın maddi temellere yaslandığı savının-ikili-sistem teorileri için analitik bir zayıflığa dönüştüğünü iddia ediyor. Şöyle ki, eğer patriyarkanın maddi temeli erkeklerin kadın emeğine el koymasıysa ve erkekler Hartmann'ın iddia ettiği gibi kadın emeğini onları ev içine hapsederek, ekonomik kaynaklara ulaşımlarını engelleyerek[6] kontrol ediyorsa, patriyarkayı üretim ilişkilerinden analitik olarak ayırt etmek mümkün değildir (Young, 1981: 47). İkili sistem yaklaşımını benimseyen feministler bu iki sistemin kimi zaman birbirini güçlendirecek şekilde kimi zaman birbirini aşındıracak şekilde birlikte evrildiğini ama asla birinin diğerini tek taraflı belirlemediğini, iki sistem arasında diyalektik bir karşılıklı belirlenim ilişkisi olduğu iddia eder (Acar Savran, 2020). Young'a göre ikili-sistem teorileri geleneksel Marksizm'in üretim ilişkileri teorisine hiç dokunmadan kadın sorununu Marksizm'in temel sorununa ekliyordu ve sorunun bu şekilde çözülmesi, buradan mutlu bir evliliğin çıkması mümkün değildi. Evlilik yerine, feminizm Marksizm'i tamamen ele geçirmeli ve onu toplumsal cinsiyet ilişkileri ve kadın sorununun ana bileşeni olduğu yeni bir teoriye dönüştürmeliydi.

Diğer yandan ikili-sistem teorilerine, neden sadece iki sistem, peki ırkçılık ya da heteroseksizmi bu çerçevede nasıl anlayacağız? şeklinde eleştiriler de yöneltildi (Ferguson ve McNally, 2013). Ve nitekim, zamanla bu düşünce biçiminin aldığı şekillere, ırkın da ayrı bir sistem olarak dahil edildiği üçlü sistem analizleri (Walby, 1990) ve kesişimsellik (*intersectionality*) (Crenshaw), 1989), öz-birlik (*consubstantiality*) (Kergoat, 2009) gibi kavramlar eklendi.[7] İkili sistem yaklaşımının tüm bu versiyonları ortak bir çıkmazdan muzdarip. Bahsettikleri ilişkilenme biçimlerinin (eş- veya öz-belirlenimli yahut kesişimsel) mantığına ilişkin ve hatta neden etkileşimlerin gerçekleştiğine dair bir anlatı içermiyorlar (Arruzza, 2018).[8] Patriyarkanın bağımsız bir sistem olarak neden ve hangi dinamiklerle ayakta kaldığını açıklayıp, "ayrı" sistemlerin (kapitalizm, patriyarka, ırkçılık)[9] birbirlerine eklemlenme biçimlerini tanımlamak ikili ve üçlü sistem teorileri için aşılması gereken bir sorun. Patriyarkanın sistem olarak tanımında bir ortaklaşma olmaması ve tarihsel olarak elimizdeki verilerin kısıtlılığı, bir

[5] Benzer bir yaklaşım için ayrıca bkz. Delphy (2003).

[6] Hartmann'a göre bu engelleme illa evin erkeğinin eşine ya da kızına dışarda çalışma izni vermemesi şeklinde değil, işgücü piyasalarının ve devlet politikalarının da cinsiyetçi bir şekilde çalışmasıyla gerçekleşiyor.

[7] Öz-birlik kavramı cinsiyet, ırk ve sınıf ilişkilerinin eş-belirleyici (*co-determinant*) olduklarına ve kesişimsellik kavramıyla tarif edilen karşılıklı birbirine bağlı olmanın ötesinde daha dinamik ve tarihsel bir ilişkilenme içinde olduklarına işaret etmek için kullanılıyor.

[8] Kesişimsellik kavramının bu doğrultuda kapsamlı bir eleştirisi için McNally (2017) ve Uz ve Özpınar' a (2020) bakılabilir.

[9] Heteroseksizm, yaş temelli ayrımcılık *(ageism),* engellilere ayrımcılık (*ableism*) gibi birçok başka "sistem" de eklenebilir.

türlü tarihselleştirilemeyen, sürekli "kadim eşitsizlik" olarak bahsedilen, tarihler-üstü bir evrensellik atfedilen bir sistem olarak sunulmasıyla sonuçlanıyor.[10]

Birleşik teori çabasını kadınların ezilmesini sadece kapitalizmle açıkladığı için sıkça "patriyarkayı saf dışı bırakma" ve sermaye indirgemeciliği ile eleştiren Türkiyeli feministlerin bu konudaki yazılarına bir göz atarsak tanım ve tarihselleştirme konusundaki zorlukların "mutsuz evlilik"ten (Hartmann 1977) 40 yıl sonra hala geçerli olduğunu görebiliriz.[11] Örneğin Acar Savran (2020) patriyarkayı şöyle tanımlıyor:

> Patriyarka kendi iç bağlantıları olan bir sistemdir ve pekâlâ tarihselleştirilebilir. Patriyarkayı bir üretim tarzı temelinde açıklayan feministler de vardır. Ama bu şart da değildir: Birçok feminist başlı başına bir üretim tarzına dayanmayan, farklı üretim tarzlarıyla eklemlenmiş olarak var olan, kadınların emeğinin ve bedeninin erkekler tarafından denetlendiği, cinsiyete dayalı iş bölümünü içeren, cinselliğin ve doğurganlığın kadınların iradesine rağmen düzenlendiği, kadınların toplumun çeşitli alanlarından dışlandığı ya da buralara eşit olmayan erişiminin olduğu ve erkek şiddetiyle sürdürülen bir sistem olarak tahlil eder patriyarkayı.

Acar Savran ve Yaman ev içerisindeki emek sürecinin kapitalist olmadığını iddia ediyorlar. Ev içindeki emek sürecini "kapitalizmin o çıplak, iki özgür bireyin ilişkisi gibi kurulan ilişkisinden farklı olarak" duygulara, hakimiyete ya da zorbalığa dayalı ilişkilerle dolayımlanan bir süreç olarak görmek gerektiğini söylüyorlar (Acar Savran ve Yaman, 2020: 21). Hane içi üretim tarzı kavramının Delphy (2003)'nin ortaya attığı şekliyle kullanılamayacağını kabul ettikten sonra ev içindeki üretim sürecini nasıl kavramsallaştırabiliriz sorusuna "özgün bir el koyma biçimi" olarak yanıt veriyorlar.[12]

> [*Acar Savran:]* Bana kalırsa ev ve aile içinde kadınların tümünün emeğine kocaları tarafından şu ya da bu şekilde el konduğunun ama bunun kadınların içinde oldukları başka ilişkilerle (ücretli emekçi/ev eksenli üretimde çalışan kadın/tam zamanlı ev kadını/kocasının işyerinde çalışan kadın) farklı biçimlere büründüğünün ötesinde bir kavramlaştırma yapmak pek kolay değil. O yüzden ben daha ileri gidemiyorum. (Acar Savran ve Yaman, 2020: 20)

Fakat patriyarkanın ayrı bir sistem olduğu iddiası ileri gitmeyi, bu özel el koyma biçiminin kavramlaştırılmasını ve hangi içsel (kapitalizm dışı) dinamiklerle ayakta kaldığının gösterilmesini gerektiriyor. Yukarda Acar Savran (2020)'ın yaptığı patriyarka tanımının ev içi emek dışındaki bileşenleri ideolojiyle açıklanabilir. Acar

---

[10] Burada patriyarkanın kökeni ile ilgili yapılan tartışmalardan belki de yeteri kadar haberdar olmadığımı itiraf etmek zorundayım. Maria Mies'in "Cinsiyetçi İş Bölümünün Sosyal Kökenleri" başlıklı kitap bölümü gördüğüm ender çalışmalardan ve tarihselleştirme çabası çok değerli (1998).

[11] Toplumsal Yeniden Üretim Feminizmi ve birleşik teoriye en kapsamlı eleştirileri Türkiyeli yazında Gülnur Acar Savran ve Melda Yaman yönelttiği için bu yazı kapsamında onların argümanlarını tartışmayı seçtim.

[12] Delphy (2003) hane içi üretim tarzını erkeklerin sömüren sınıf, kadınların ise emeğine el konulan sömürülen sınıf olarak katıldıkları bir üretim bicimi olarak kavramsallaştırır. Acar Savran ve Yaman ev içindeki karşılıksız emek sürecinde "üretim biçimi kavramına içkin olan ortak/tek bir sömürü biçiminden" söz etmek mümkün olmadığı için bu şekilde tarif etmenin doğru olmadığını savunuyorlar Acar Savran ve Yaman (2020: 19).

Savran ve Yaman (2020:21) bu özgün el koyma biçimini kavramlaştırırken şöyle yola devam edilmesi gerektiğini yazıyorlar:

> Bunu kavramsallaştırırken muhtemelen kapitalizmin ilişki biçiminin tam tersine, bir sürü başka dolayımla sağlanan bir emek olduğunu söylemek gerekiyor. Bir yandan, rıza, aşk, şefkat, aile ideolojisi; bir yandan şiddet… O yüzden de ne olursa olsun kapitalizmin karşıtı bir şey olarak düşünmeye başlamak belki…

Bütün bu başka dolayımların (rıza, aşk, şefkat ve özellikle aile ideolojisi) kapitalist karşıtı olarak tanımlanmasının doğru olmadığını düşünüyorum. Çünkü ailenin kapitalist formundan bahsediyoruz, bu kurumun kendisi üretim biçimlerinden bağımsız soyut bir varlık sergileyemez. Acar Savran ve Yaman aile içindeki emek süreçlerini "kapitalist karşıtı" olarak tanımlarken kadınların hayatını sermayenin dinamiklerinden ayrı olarak belirleyen bir yığın mekanizma olduğuna dikkat çekiyorlar. Örneğin yazarlar evlilik ve aile kurumu içerisinde erkeklerin kadın bedeni üzerindeki sahiplik iddialarına vurgu yapıyorlar. Kadın bedeninin ve cinselliğin denetiminde doğrudan patriyarkal sahiplik ilişkisinin yattığını savunuyorlar (Acar Savran ve Yaman, 2020: 10). Bu mekanizmaların, patriyarkanın kendi dinamikleri ve dirençleri ile ayakta kaldığı iddia ediliyor. Bu düşünce biçiminin mantıksal sonucu kapitalist üretim biçimi değişse bile, örneğin sosyalizm inşa edilse bile, patriyarkanın sadece biçiminin değişeceği öngörüsüdür. Bu kavramların henüz kullanıldığını görmedim ama Yaman ve Acar Savran'ın argümanları bir sosyalist patriyarka ya da patriyarkal sosyalizmin mümkün olabileceğine de işaret ediyor. Peki, patriyarkal sosyalizm neye benzer? Burada genellikle Sovyetler Birliği'nde ev-içi emek yükünün halen kadınların omuzunda kalmasına referans verilir (Voronina, 1993), ya da yeniden üretimin sosyalizasyonunun sınırlı kalmasına, bu alana erkek parti şeflerinin yeterince önem vermemesine. Sosyalizmin daha uzun süre deneyimlenebildiği bir toplumda patriyarka hangi iç dinamiklerle ayakta kalırdı? Üretim araçlarının tamamen işçi sınıfının eline geçtiği bir toplumda, ücretli işin yok olduğu bir toplumda patriyarka hala var olabilir mi? Bu bitmez tükenmez erkek egemenliğinin kaynağı nedir? Bu soruları cevaplayabileceğim için değil, birlikte düşünmenin olanakları açılsın diye soruyorum. Soruları tamamen tersine de çevirebiliriz patriyarka kapitalizm içerisinde yıkılabilir mi? Bağımsız ve kendi iç dinamikleriyle çalışan bir sistemse yıkılabilmesi lazım. Acar Savran ve Yaman (2020) bu iki sistemin son derece iç içe geçmiş olduğunu ve kapitalizmden kurtulmadan patriyarkadan tamamen kurtulmanın mümkün olmadığını kabul ediyorlar. Patriyarkal olmayan bir kapitalizm mümkün değilse iki sistem vurgusunda ısrarı gerekli kılan siyasal mücadelenin çok boyutlu olarak (sadece sermayeye karşı değil erkek egemenliğine de karşı) yürütülmesi arzusu mudur? Makalenin sonunda analitik ikilik konusuna geri döneceğim. Fakat şimdilik birleşik teori çabasını değerli bulduğumu belirtip, TYÜ feministlerinin ikili sistem teorilerine alternatif olarak önerdikleri teorik çerçeveye odaklanacağım.

Toplumsal Yeniden Üretim Feminizmi ve Birleşik Teori Çabası

TYÜ feminizmi kadınların ev içindeki emeğini TYÜ kavramı çerçevesinde analiz edip, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile kapitalist sömürünün birleşik bir teorisinin yapılabileceğini savunan feministler için kullanılıyor. Marksist feministlerin birleşik bir teori geliştirme çabası 1970'lerde ikili sistem teorilerine yöneltilen eleştirilere paralel olarak ortaya çıktı. Marksist gelenekten gelen, tarihsel materyalizmi yöntem edinmiş birçok TYÜ teorisyeni için soyut ve tarihler-üstü bir patriyarka kavramıyla çalışmaktansa, tarihsel gerçekliği bir bütün olarak analiz etmek bu eleştirilerin ışığında cazip hale geldi. Lise Vogel (1983)'in ev içi emeği Marksist politik iktisadın kavramlarıyla açıklamaya çalışması bu yaklaşımın geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynadı. Daha sonra Martha Gimenez, Susan Ferguson, *%99 için Feminizm Manifestosunun* yazarları Cinzia Arruzza, Tithi Battacharya ve Nancy Fraser, Vogel'in açtığı yoldan ilerleyerek TYÜ kavramını merkeze alan birleşik bir teori geliştirme çabasını sürdürdüler.[13]

İkili sistem teorilerinden farklı olarak, birleşik teori yaklaşımını benimseyen feministler kapitalist ülkelerde kapitalizmden bağımsız bir patriyarka kalmadığını iddia ediyor. Patriyarkal ilişkiler varlığını sürdürüyor ama bağımsız, kendi kural ve mekanizmalarıyla çalışan ve kendini (kapitalizm dışı dinamiklerle) yeniden üreten bir sistemin parçası olarak değil. Kapitalizmde patriyarkanın bağımsız bir sistem olmadığını söylemek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadınların ezilmesini inkâr etmek ya da sermayeye indirgemek anlamına gelmiyor (Arruzza, 2014: 4). TYÜ feministleri ikili sistem teorisini benimseyen feministlerden "sistem" tanımı yaparken farklılaşıyorlar. "Patriyarka" ya da "patriyarkal ilişkiler" kavramlarını kullanarak toplumsal cinsiyet temelli tahakkümün rastlantısal ya da bireysel bir olgu olmadığını, daha tutarlı bir toplumsal yapıya işaret ettiğini kabul ediyorlar. Fakat ayrı bir sistem olarak tanımlamaya geldiğinde ve özellikle kapitalizmle ilişkisini teorik düzeyde incelerken çeşitli sorunlarla karşılaştığımızı iddia ediyorlar (Aruzza, 2014).

Aruzza patriyarkayı sistem olarak tanımladığımızda karşılaştığımız üç temel sorundan bahsediyor. İkili/üçlü sistem teorilerindeki çeşitliliği mümkün olduğunca göz ardı edip en genel tanımı yaparsak, "patriyarkal sistem erkeklerin kadınları kültürel ve fiziksel olarak baskı altına aldıkları ve sömürdükleri bir ilişkiler sistemidir" diyebiliriz (Arruzza, 2014: 5). Tarihsel süreçte değişime açık ve kapitalizmle sürekli ilişki içerisinde ama sistem tanımının gereği olarak kendi mantığı ile çalışan bir yapı. Acar Savran da bu makalenin başında alıntılanan tanımı yaptıktan sonra bunu hatırlatıyordu. Patriyarkayı sistem olarak tanımlayabilmek için "belli bir üretim tarzı ile karakterize edilmeyen bir sistem tanımının yapılabileceği" ön kabulü gerekli, yeter ki sistemin "kendi iç dinamikleri" olsun (2020). Sistemin kendi mantığı nedir? Soru en basit haliyle bu aslında.

[13] TYÜ kavramının feministler arsındaki kullanımı giderek artarken, yaklaşımı benimseyen araştırmacıların homojen bir grup olmadığını, aralarında kimi teorik farklar olduğunu hatırlatmakta fayda var.

Bu genel tanımdan yola çıkarak patriyarkayı bir sömürü sistemi olarak tanımladığımızda ilk akla gelen sorun sömüren-sömürülen antagonizmasının nasıl kurulacağı. Bütün kadınların grup olarak sömürülen bütün erkelerin grup olarak sömüren tarafta olduğunu iddia edemeyiz, bununla ilgili birçok sorun Delphy'nin patriyarkal üretim tarzı/hane içi üretim tarzı kavramlaştırması çerçevesinde tartışıldı. İkinci problem sistemin kendi mantığı, itici gücü (*driving force*). Örneğin kapitalizmin bir üretim biçimi ve sosyal ilişkiler sistemi olarak bütün karmaşıklığına rağmen çok açık bir itici gücü var: kârın realizasyonu. Patriyarkayı ayakta tutan, yeniden üreten itici güç nedir? Patriyarkal ilişkilerin üretim alanını doğrudan düzenlediği toplumlarda, örneğin tarım toplumunda, bu itici gücü tanımlamak daha kolaydı. Patriyarkal ilişkilerin ekonomik üretimi (cinsiyetçi iş bölümü ile şekillendiriyor olsa da) doğrudan düzenlemediği kapitalist toplumlarda bu itici gücü tanımlamak, kapitalizmin kendi itici gücünden ayırmak zorlaştı. Bu itici güç ideolojik alanda tanımlanabilir ama o zaman da eşitsizliğin maddi temelinden uzaklaşıyoruz. Ayrı sistem tanımında ısrar bu sebeple ya Delphy ve diğer materyalist feministlerin iddia ettiği gibi patriyarkal üretim biçimi kavramında ısrarı ya da Acar Savran ve Yaman'ın ortaya attığı gibi "özgün bir el koyma" biçiminin kavramlaştırılmasını gerektiriyor. Bu özgün el koyma biçiminin kavramlaştırılması henüz yapılamadı. Bir üçüncü sorun da ayrı, kendi iç dinamikleri ve mantıklarıyla çalışan (kapitalizm, patriyarka, ırkçılık gibi) sistemler tanımladığımızda bu sistemlerin birbiriyle nasıl ilişkilendiğini açıklamaktaki zorluklar. Bu farklı sömürü ve tahakküm biçimleri rastgele mi etkileşiyor yoksa bir düzenleyici ilke (*organizing principle*) var mı, varsa mantığı nedir?

Birleşik teori geliştirme çabasını çoklu sistem analizlerinin malul olduğu bu sorunlara bir çözüm bulma arayışı olarak da düşünebiliriz. TYÜ feministlerinin çoğu, kapitalizmde ücretsiz ev işinin neden kadınların üzerine kaldığını kapitalizmin mantığı ile değil tarihsel eğilimleriyle açıklıyorlar. Bu tarihsel eğilimler tartışmaya açık olsa da, sistemi devam ettiren dinamiğin adını koymakta ortaklaşıyorlar. Birleştirme çabasının ne kadar başarılı olduğu da bir diğer tartışma konusu. O konuya geçmeden önce, birleşik teori yaklaşımını benimseyen araştırmacıların ev içi emeği nasıl kavramsallaştırdığına ve kadınların ezilmesini kapitalizmin dinamikleriyle "birleştirirken" TYÜ kavramını nasıl kullandıklarına bakmakta fayda var. Bunu yaparken de TYÜ analizi yapan araştırmacılar arasındaki temel bir farkı, Marksist değer teorisini benimseyip benimsemediklerini, göz önünde bulundurmak gerekiyor. Çünkü ev içi emeğin değerin doğrudan yaratıcısı olarak mı yoksa değeri mümkün kılan başka bir emek türü olarak mı Marksist teoriye dahil edileceği, teorinin nasıl "birleştireceği" ile yakından alakalı.

TYÜ Teorilerinde Değer Tartışması

Toplumsal Yeniden Üretim teorilerinde[14] değer tartışmasının kökeni 1970'lerde feministler arasında yapılan ev-içi emek tartışmalarına dayanıyor. Ev-içi emek tartışması kadınların ezilmesinin maddi temeli olan ücretsiz emeği (çocuk, yaşlı bakımı ve ev işleri) kavramlaştırma çabasıydı. Orijinal tartışmanın iki kampı olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, ev-içi emeğin sadece hane içindeki tüketim için kullanım-değeri ürettiği (Benston, 1969) ve değer-üreten sosyal emek şeklini almadığı argümanıydı (Holmstrom, 1981; Molyneux, 1979). İkincisi, ev-içi emeğin sadece kullanım değeri değil artı-değerin kaynağı olan "özel" metayı, emek gücünü ürettiği ve dolayısıyla değer yaratan bir emek biçimi olarak tanımlanması gerektiği teziydi (Federici, 1975; Dalla Costa ve James, 1972; Gardiner, 1975; Humphries, 1977). İkinci kampı temsil eden otonom Marksist-feministler, bir kere ev-içindeki emeği değerin kaynağı olarak tanımladığımızda bütün kapitalist üretim alanının yeniden üretime bağımlı olduğunun kabul edilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Marksist TYÜ teorisi, otonom Marksist-feministlerden farklı olarak, değerin yalnızca ücretli iş dolayımıyla artı değer yaratılan klasik tanımını benimseyip toplumsal yeniden üretim emeğinin bu anlamda değer yaratmadığını (yani ilk kampın tezini) savunuyor (Ferguson, 2019).

Gerekli emeğin bir bileşeni olarak ev-içi emek

Marksist TYÜ teorisinin geliştirilmesinde Lise Vogel'in katkıları önemli bir rol oynadı. Vogel üretim ve toplumsal yeniden üretim alanlarını Marksist "gerekli emek" (*necessary labor*) kavramını iki bileşene ayırarak birleştirmeyi denedi (2013a, 1983). Gerekli emek toplumsal ve hane-içi emek olarak iki bileşene ayrılıyordu. Birinci bileşen Marx tarafından açıkça tartışılmış, ücretlendirilen ve değer üreten gerekli emekti. İkinci bileşen Marx tarafından açıkça tartışılmamış, özel alanda faaliyet gösteren, ücretsiz ama emek gücünün ve işçi sınıfı ailesinin günlük ve uzun dönemde yeniden üretiminden sorumlu gerekli emekti. Gerekli emeğin toplumsal ve hane-içi bileşenleri karşılaştırılabilir değildi çünkü ikincisi sosyal emek halini almıyor ve değer yaratmıyordu. Fakat değer yaratmıyor olsa da artı-emeğe el konulmasında çok önemli bir role sahipti. Vogel'e göre kapitalistlerin gerekli emeği minimize etme çabası bu ikinci bileşen, hane-içi emek için de geçerliydi. 19. ve 20. yüzyıl boyunca hazır gıda, mikro dalga fırın, çamaşır ve bulaşık makinesi gibi yeni teknolojilerle ev içi emeğe ayrılan sürenin azaldığını gözlemliyoruz. Evde yapılan işin azalması hane üyelerinin otomatik olarak ücretli emeğe katılmasını sağlamasa da buna imkân yarattı. Fakat tabi ki burada kapitalist sınıfın kısa dönem çıkarlarıyla (ücretli işçi arzının artması) uzun dönem çıkarları (gelecek nesillerin yetiştirilmesi) arasında potansiyel bir çelişki ortaya

[14] TYÜ kavramının kullanımı oldukça yaygınlaştığı için tek bir teoriden bahsetmek zorlaştı. Marksist-feministler arasında en azından iki farklı yaklaşım olduğunu belirtmek gerekiyor. Birincisi bu makalede "erken TYÜ analizleri" diye bahsedilen otonom Marksist geleneği sürdüren yaklaşım. İkincisi "Marksist TYÜ teorisi" seklinde kullandığım, Vogel'in birleşik teori inşa etme çabasını sürdüren ve değerin geleneksel Marksist tanımını benimseyen yaklaşım.

çıktı. Özetle Vogel, artı-emek dışında kalan emek süreçlerinin-toplumsal ve hane-içi gerekli emeğin- bir bütün olarak artı-emekle çelişki içerisinde kavramlaştırılabileceğini iddia etmişti (Özpınar, 2019). Bu kavramsallaştırma daha sonra Susan Ferguson ve David McNally tarafından gerekli emeğin Marx'ın artı-değer teorisinde çok daha sınırlı bir anlamı olduğu ve bu şekilde ikiye ayrılamayacağı iddiasıyla eleştirildi. Vogel elbette ev-içi emeğin işçi sınıfının günlük ihtiyaçları ve gelecek kuşakların yenilenmesi sürecinde sermaye için gerekli olduğu konusunda haklıydı fakat "gerekli emek"in Marx'ın teorisinde daha teknik bir tanımı vardı. Gerekli emek "sermaye için gerekli bir maliyet oluşturan emeği, yani sermayenin kaynakları ile ödenmesi gereken (ücretli) emeği" ifade ediyordu (Ferguson ve McNally, 2013: xxxiii). Vogel bu eleştiriyi daha sonra kabul etti fakat gerekli emeğin bir parçası olarak olmasa bile ev-içi emeği Marksist politik iktisat çerçevesinde açıklamak gerektiğinde ısrar etti (2013b).

Gerekli emeği daha geniş tanımlama çabasını sürdüren Paddy Quick, bir dizi makale ile Vogel'in ilk kavramsallaştırmasını zenginleştirmeye ve Vogel'in yaklaşımına yukarda yapılan eleştiriye karşı da bir savunma geliştirmeye çalıştı. Vogel ve Quick'in analizlerinin birbiriyle örtüşen, birbirini besleyen kısımları olduğu gibi ayrıştıkları noktalar da var. Örneğin yönetici sınıfın artı-emeğe derhal el koyma ihtiyacı (kadınları da işgücüne dahil ederek) ile o artı-emeği uzun dönemde üretecek olan işçi sınıfının bakım ve yeniden üretiminin sağlanması (kadınları evde kalıp çocuk yapma ve yetiştirmeye teşvik) arasında potansiyel bir çelişki olduğu iddiasında ortaklaşıyorlar.[15] Quick, Vogel'dan farklı olarak, emek-gücünün değerinin, yeniden üretim için gerekli olan ücretle satın alınan metaların içerdiği emek miktarı ile değil, emek gücünün yeniden üretimi için gerekli toplam emekle ölçülmesi gerektiğini savunuyor. Yani ücretin değerin belirlenmesinde belirleyici bir rolü olması gerekmediğini savunuyor.

Quick'e göre (2018), *Kapital*'in birinci cildinde Marx'ın yaptığı, sermayenin dünyasını en saf haliyle diğer sosyal üretim ilişkilerini (küçük üreticilik ve ev-içi üretim) yok sayarak teorik düzeyde incelemek ve ücretli gerekli emekle artık emeğin oranından sömürü oranının tanımına ulaşmaktı. Quick burada Vogel'in de kullandığı Althusser'in argümanını hatırlatıyor: *Kapital*'in kapitalizmin ortaya çıktığı İngiltere dâhil herhangi bir toplumdaki somut sınıf ilişkilerinin analizi olarak değil, daha soyut teorik bir iş olarak okunması gerektiği argümanı (Quick, 2018: 395). Althusser'in bu "aşırı soyut ampirik gözlemle kirlenmemiş teori" nosyonu farklı sebeplerle eleştirildi (Ferguson ve McNally, 2013). Ev-içi emek en nihayetinde ampirik bir gerçek olarak varoluşuyla Kapital'in ideal, kapitalist ilişkilerin tamamıyla ele geçirdiği varsayılan dünyasını kirletiyor ve emek-gücü kavramının açıklanmasında zorunluluk haline geliyordu. Quick Marksistler arasındaki ev-içi emek kapitalist emek ayrımına dair görüş farklılıklarını şöyle özetliyor (2018: 396):

[15] Aynı çelişki ikili-sistem teorilerinde genellikle patriyarka ve kapitalizmin sürtüştüğü bir alan olarak tanımlanıyor. Kapitalizmin doğal eğilimi kadınları işgücüne dâhil etmek iken, Patriyarka'nın burada bir kırılma yarattığı, erkeklerin tahakkümünün sürebilmesi için kadınların eve kapandığı iddia ediliyor. Özel/kamusal ve modern/modern öncesi patriyarka ayrımı yapan analizler Kocabıçak (2020); Walby (1990) konuyu biraz daha nüanslı ele alıyor.

1. Ev-içi üretim kapitalist üretim ilişkileri dışında gelişir ve meta üretiminin kanunlarına tabi değildir (Himmelweit and Mohun, 1977; Leboqitz, 2003; Fine ve Saad-Filho, 2010)
2. Ev-içi üretim değer üretmez (Strasosta ve Caligari, 2016)
3. Ev-içi üretim emek gücünün yeniden üretimi için gerekli "sosyal" emeğin bir parçası değildir (Ferguson ve McNally, 2013)
4. Ev-içi üretim emek gücünün değerinin belirlenmesinde rol oynamaz fakat işçilere emek-gücünün değerinin altında bir ücret ödenmesini kolaylaştırarak sermayeyi sübvanse eder (Beneria, 2013; Ferguson ve McNally, 2013; Fraser, 2016)

Quick bu yaklaşımların eksiklerini tartıştıktan sonra kendi çözümünü ortaya koyuyor. Evde üretilen kullanım değerini emek gücünün yeniden üretim sürecinde kullanılan "ara malları" olarak düşünüp, "üretim fazlası" (*surplus*) ile ilişkisine odaklanıyor. Üretim fazlası sadece kapitalist topluma özgü değil, kapitalizm öncesi toplumlarda da gözlemlenir. Kapitalist üretim tarzında işçi sınıfı üç ayrı şekilde üretim gerçekleştirir: yalnızca kullanım değeri yaratan ev-içi üretim, hem kullanım hem değişim değeri yaratabilen küçük meta üretimi (*petty commodity production*) ve kapitalist üretim. Quick burada küçük üreticiliğin ve ev-içi üretimin öneminin hala ortadan kaybolmadığını da vurguluyor. Yani işçi sınıfının yeniden üretimi için gerekli emek üç ayrı şekil alır. Bu emek türlerinin işçi sınıfı hanesinde nasıl dağıldığı cinsiyet ya da yaş gibi başka ilişkilerle de belirlenir. Kapitalist yönetici sınıfı işçi sınıfının yeniden üretimi için gerekli emeği minimize etmeye, üretim fazlasını maksimize etmeye uğraşır. Kapitalistin artı değere el koyması sadece üçüncü, ücretli emek formunda mümkün olsa da aslında sömürülen sadece ücretli işçi değil bütün işçi sınıfı ailesidir (Quick, 2018: 2020).

Quick'e göre, Marx *Kapital*'in birinci cildinde bütün üretimin kapitalist üretim olduğu "kestirme" varsayımı yaptı ve "ücretli emek" gereksiniminin işçi sınıfının emek gücünü kapitalizme satmak dışında hiçbir üretim yapma yeteneğinin kalmadığı koşullarda ortaya çıktığını iddia etti. Fakat işçinin bütün üretim araçlarından tamamen ayrıldığı koşullar bir tek çok az kişisel eşyayla seyahat eden mülteciler için gözlenebilir (Quick, 2018: 406). Kapitalist üretim dışında üretim süreçleri her zaman hayatın bir parçası olageldi. Eğer işçi sınıfının bütün emek saatlerine bakacak olursak, yalnızca bir kısmı ücretli emek yoluyla kapitalist üretime harcanır. Ve bu kısım işçi sınıfının kendini yeniden üretmek için gerekli ihtiyaçlarının ev-içi ve küçük üretimle karşılanamayan kısmına denk düşer. Ücret ev-içi üretime bir takviyedir. Yani özetle ücretin ücretli işçilerin ürettiği değerle hiçbir ilişkisi yok. Ücret bu çerçevede şöyle belirlenir, emek gücünün yeniden üretimi için yapılan hane içi üretime katılan girdilerin, "ara malların" piyasadaki değeri. Yani Quick'e göre, emek gücü sadece üretim biçimi kapitalist olmadığı için değil, fiyatının da piyasa tarafından belirlenmemesi sebebiyle özel bir metadır. Diğer metaların değeri piyasa tarafından belirlenirken emek gücünün değerini sınıf savaşımı belirler. Ve sınıf savaşımın kapsamına sadece gerekli ve artı-emek arasındaki oran değil işçi sınıfı ailesinin

emeğinin ev-içi ve kapitalist üretim süreçlerine nasıl dağıldığı da girer. Quick'in emek gücünün değerini sınıf savaşımının belirlediği argümanına katılıyorum fakat üretim biçiminin kapitalist olmadığı tespitiyle ilgili sorunlarım var. Elbette işçinin emek gücü üretim bandında üretilmiyor ama ev içindeki süreci anti-kapitalist ilan etmenin doğru olmadığını düşünüyorum. Elena Lange (2021)'in makalenin ilerleyen bölümlerinde aktardığım emek gücünün yeniden üretimini kapitalist toplumun bir bütün olarak yeniden üretiminden ayrıştırmanın mümkün olmadığı eleştirisini paylaşıyorum.

Quick ücretin emek gücünün günlük ve nesiller arası yeniden üretimi için gerekli olan emek zamanına eşit olmadığı, çünkü gerekli emeğin bir bileşeni olarak ev içi emeği karşılamadığı noktasında Vogel'in ilk pozisyonuyla örtüşüyor. Vogel'le en temel ayrım noktalarından biri, Marksist üretim ilişkileri analizinin toplumsal cinsiyet temelli baskıyı anlamaya yetmeyeceği ve bu kuramsal çerçeveden işçi sınıfının sömürüsünün ve kadınların ezilmesinin birleşik bir teorisinin çıkarılmayacağı tezi. Örneğin, tecavüz ya da kadına yönelik aile içi şiddet artı emeğe el konulma sürecinde işçinin maruz kalabileceği şiddetle karşılaştırılabilir değil (Quick, 2018: 409).

Erken Toplumsal Yeniden Üretim Analizleri

Mezzadri (2020) son dönemde yükselen TYÜ analizlerinin (Arruzza, 2016; Bhattacharya, 2017; Ferguson, 2019; Fraser, 2017) "erken yeniden üretim analizleri" diye adlandırdığı ilk ev-içi emek tartışması çerçevesinde ortaya çıkan fikirlerden (Dalla Costa ve James, 1972; Federici, 2004; Fortunati, 1981; Mies, 1986; Picchio, 1992) temel farkının değer konusu olduğunu vurguluyor. Erken analizler eve içi emeğin değer yarattığını savunurken son dönemde yüklesen TYÜ teorisi ev içi emeğin değer yaratan soyut emek halini almadığını iddia ediyor. Mezzadri, 2020 tarihli makalesinde, Toplumsal Yeniden Üretim Teorisi (*Social Reproduction Theory, SRT*) ve erken toplumsal yeniden üretim analizleri (*early social reproduction analyses, ESRA*) ayrımını net bir şekilde ortaya koyuyor. Son dönemde yükselişe geçen fikirlerin yeni olmadığını ve fakat teorik olarak öncüllerinden değer konusunda tamamen ayrıldığını, teoriyi ileriye taşımak için erken analizlerin (ETYÜA) mirasından devam edilmesi gerektiğini savunuyor. McNally'nin (2017) kesişimsellik eleştirisini, Bhattacharya'nın (2017) son tahlilde kapitalizmi anlamak için sınıfın anahtar kategori olduğu vurgusunu paylaşıyor. Marksist TYÜ teorisinin farklı tahakküm şekillerini anlamaya katkıda bulunduğunu, TYÜ teorisi ve erken toplumsal yeniden üretim analizleri (ETYÜA) arasında bu anlamda bir süreklilik olduğunu vurguluyor (Mezzadri, 2020: 6). Fakat son dönemde popülerleşen TYÜ teorisini Ortodoks Marksizm'e de yöneltilen ücret fetişizmi ile eleştiriyor. Hatta ev içi emeği değerin yaratıcısı değil değeri mümkün kılan bir kategori olarak kavramsallaştırdıkları için yaklaşımın neoklasik iktisatla metodolojik benzerliğine dikkat çekiyor.[16]

[16] Mezzadri neoklasik iktisadın ev içindeki iş ve bakım faaliyetlerini emek yerine "özel" aktiviteler olarak incelemesi ile Marksist TYÜ teorisinin ev içi emeği değerin kaynağı değil değeri mümkün kılan özel bir aktivite olarak incelemesi arasında metodolojik olarak benzerlik olduğunu iddia ediyor. Nancy Folbre (1986: 245)'nin neoklasik ve geleneksel Marksist teorilerin firma analizlerinin birbirinin tam zıddı iken hane halkı teorilerinin şaşırtıcı derecede benzer olduğu vurgusunu paylaşıyor.

Mezzadri, Marksist TYÜ teorisine bir dizi eleştiri getirdikten sonra, Diane Elson'in değer konusundaki çıkarımlarından esinlenerek, "içermenin değer teorisi" (*value theory of inclusion*) diye adlandırdığı yeni bir teorik çerçeve öneriyor. Marksist değer teorisinin kadınların ücretsiz emeğini ve dünyanın büyük bir kısmında yaygın olan kayıt dışı emek süreçlerini de içerecek şekilde daha kapsayıcı bir teoriye dönüştürülmesi gerektiğini savunuyor. Elson "değerin emek kuramı" başlıklı makalesinde Marx'ın değişim alanına odaklanmadığını, amacının fiyatların nasıl belirlendiğini açıklamak olmadığını emeğin değerin kaynağı olarak bir sosyal biçim oluşuna (*becoming)* odaklandığını anlatıyordu. Soyut ya da somut, özel ya da sosyal emek gibi ayrımların farklı analiz birimleri değil aynı kategorinin farklı yüzleri olduğunu söylüyordu (Elson, 1971: 144). Buradan yola çıkarak, Mezzadri "ev içi emek sosyal emek biçimini almadığı için değer yaratmıyor" argümanının (Smith, 1978) doğru olmadığını iddia ediyor. Metaların kullanım değeri ve değişim değeri şeklindeki ikili doğasının ayrılabilir olmadığını ve bu yüzden değişim ve kullanım değerini analiz ederken üretim ve toplumsal yeniden üretim için ayrı devreler (M-C-M' ve C-M-C) kullanmanın (Smith'in yaptığı gibi) faydalı olmadığını savunuyor. Bhattacharya (2017) ve klasik Marksizm'e daha yakın olan diğer TYÜ feministlerinin Smith'in geleneğini sürdürerek üretim ve toplumsal yeniden üretim için ayrı devreler kullanmalarını hatalı buluyor.

Elson'ın müdahalesi değer analizinin odağını fiyat ya da ücretten çekip emek süreçlerine yerleştirmeye yönelikti ve Mezzadri'nin geliştirdiği içermenin değer teorisinin ilk ayağını bu vurgu oluşturuyor. İkincisi, sömürünün aldığı farklı biçimlerin tanınması. Kapitalizm sadece ücretli emekle tanımlanan bir sistem değil, artı-emeğe farklı sömürü biçimleriyle de el konulan bir üretim tarzı (Banaji, 2010). Mezzadri'ye göre, sadece kadın emeğini değil dünyanın büyük bir kısmında çoğunlukta olan kayıt-dışı ve ücretsiz gerçekleşen emek sömürülerini de teoriye dahil edebilmemiz için değer kuramını bu şekilde geliştirmemiz şart. Teorinin üçüncü ayağı da neoliberalizmle birlikte artan güvencesiz çalışma biçimlerinde üretim ve yeniden üretimin değer yaratma sürecinde ne kadar iç içe geçmiş olduğunu kabul etmek. Mezzadri, işçi yurtları ve çalışma kampları gibi yaygınlaşan uygulamalarla[17] emeğin 24 saat disipline tabi tutulduğu bir düzende üretim ve yeniden üretimin sınırlarının tamamen belirsizleşmiş durumda olduğunu vurguluyor.

Doğrudan ve Dolaylı Piyasa Aracılığı Kavramları

TYÜ teorisine artan ilgiyle beraber birçok eski Marksist-feminist metnin (Vogel 1983, Fortunati 1981) yeniden tartışılmaya açıldığını görüyoruz. Örneğin, Gonzalez ve Neton (2013) Leopoldina Fortunati'nin ev kadınları için kullandığı "doğrudan ücretli olmayan yeniden üretim işçisi" kavramından[18] yola çıkarak üretim ve yeniden üretim

[17] Bu uygulamalar yurt emek rejimi (*dormitory labor regime*) şeklinde kavramlaştırıldı Pun ve Smith (2007); Schling (2019).

[18] Fortunati (1981) ev işinin değeri genişletmiyor olsa da neden kapitalist olduğunu şöyle açıklamıştı. Marx'ın ücret ilişkisini açıklarken kullandığı iki devrenin (M-C-M' ve C-M-C) ilkinde artı-değerin yaratıldığını biliyoruz, ikincisinde bir gizli alan (*hid-*

emeği ikiliği yerine iki yeni kategori önerdiler: doğrudan piyasanın aracılık ettiği alan (*directly market-mediated sphere, DMM*) ve dolaylı piyasa aracılığı (*indirectly market mediated sphere*, *IMM*) alanı. "Toplamsal Cinsiyetin Mantığı" (*The Logic of Gender*) makalelerinde, emek gücünün özel bir meta olarak değerinin belirlenmesinde Marx'ın geçim araçlarının üretimi için gerekli emek zamanı baz aldığını fakat bu emek zamanın sihirli bir şekilde geçim araçlarının piyasa fiyatına eşit kabul edildiğini, sorunun burada ortaya çıktığını yazıyorlar. Bir alışveriş sepeti dolusu geçim aracı emek-gücünü otomatik olarak yeniden üretmez. Ev içerisinde, piyasadan satın alınan geçimlik malları kullanım değerine dönüştüren, tüketime hazır hale getiren bir dizi aktivite vardır. Bu aktiviteler ana akım ekonomik analizlerde "gerekli emek" içerisinde tanımlanmadığı gibi gayri-emek/emek olmayan (*nonlabor*) addediliyor. Bunun temel sebebi de bu ev içi aktivitelerin biçimi veya doğası değil, bu aktivitelerin kapitalist üretim tarzının değer formuyla "doğrudan ilişkilenmeyen" bir alanda yapılıyor olması (Gonzalez ve Neton 2013). Bu değerle ilişkilenmeyen, emek-olmayan ya da ekstra-gerekli[19] emek (*extra-necessary labour*) alanını, sadece yeniden üretim alanı olarak tanımlamak yeterli değil. Çünkü burada başka bir toplumsal zamansallık (*social temporality*) işliyor. Yemek, bakım, temizlik gibi yeniden üretim işleri piyasa için yapıldığında değer üreten emek haline gelebiliyor. Aynı aktivitelerin ne zaman kullanım değeri ne zaman değişim değeri ne zaman emek-olmayan addedildiği hangi alanda (DMM ya da IMM) yapıldıkları ile belirleniyor. Ve sadece emek-gücünün yeniden üretimi değil, toplumsal cinsiyetin yeniden üretimi de bu ayrımın belirleyiciliğinde gerçekleşiyor. Ayrıca, IMM alanı sadece ev olarak da tanımlanmıyor, alanı tanımlayan piyasa ve değerle ilişkisi. Yeniden üretim işleri piyasa ile ilişkilenmeden ev dışında da yapılabilir ve öyle olduğunda yine değer üretmiyorlar. Bu noktada Goznalez ve Neton (2013), Fortunati ve diğer otonom Marksist feministlerden ayrılıyor, çünkü emek-gücünü yeniden üreten her aktivitenin değer ürettiğini iddia etmiyorlar. Tam aksine, emek gücünün değere sahip olmasının temel koşulunun bu aktivitelerin bir kısmının değer alanından tamamen ayrılması (değere dışsal bir alan tanımlanması) gerekliliği olduğunu savunuyorlar.[20]

---

den abode) olduğunu iddia etmişti. İkinci devredeki C bir meta olarak emek gücünü temsil eder. İşçi emek gücünü para karşılığı devreye soktuğunda (C-M bölümündeki C) değeri ve artı-değeri yaratan süreci de başlatmış oluyor. Bu devrede emek gücünün alınıp satıldığı her momente kullanım değeri yaratan emek süreçleri de eşlik eder. İkinci devreyi genişletirsek, (C-M…R(eproduction)…C), yiyeceklerin "pişmiş yiyecek" haline yeniden üretim (R) noktasında geldiğini yazar Fortunati (1981: 51). Bu momentin (R) sermayeyi genişletmediği doğrudur, yani o devrenin sonuna bir C' teknik olarak koyamayız ama yeniden üretim momenti kapitalist yeniden üretimin tamamlanması için toplumsal olarak gerekli bir momenttir. Bu sebeple kadınların ev içinde harcadığı emek feodal serflik değil kapitalist iştir Gonzalez (2013).

[19] "Ekstra-gerekli" çünkü emek gücünü besleyebilmek için sebzelerin sadece marketten alınması değil pişmesi de gerekiyor ve bu teoride atlanmış son adım son derece gerekli ama emek değil çünkü değerle ilişkilenmiyor.

[20] Yazarlar, Roswitha Scholz'un değer ayrışması teorisinden (*value-disassociation theory*) etkilenerek böyle bir argümanı kullanıyorlar Gonzalez ve Neton (2013: 6). Değer ayrışması teorisinin bütünlüklü bir değerlendirmesi bu yazının kapsamını aşıyor. Fakat Scholz'a göre değer ayrışması şu anlama geliyor: "kapitalizm kadını olarak belirlenmiş değerden ve soyut emekten ayrışmış yeniden üretim aktiviteleri, özellikleri ve tutumlarından (duygusallık, anaç bakım gibi) oluşan bir öz içerir" Scholz (2014: 127). "Kadın varoluş ilişkileri" yani kapitalizmdeki yeniden üretim aktiviteleri soyut emekten farklı bir karaktere sahiptir ve bu sebeple emek kavramı altında sınıflandırılmazlar. Scholz'a göre değer ayrışması spesifik bir sosyal-psikolojik ilişkiye işaret eder. Duygusallık, duyarlılık gibi bazı "değersiz" özellikler feminenlikle özdeşleştirilirken maskülen modern özneden ayrı-

Gonzalez ve Neton (2013) dolaylı piyasa aracılığı (IMM) alanının farklı bir toplumsal zamansallıkla işlediğine dikkat çekiyor. Haftada 7 gün 24 saat tabii ki hala bu alanı da zamansal olarak organize ediyor ama "toplumsal olarak gerekli emek zamanı" hiçbir zaman bu organizasyonda ana belirleyen olamıyor. Çünkü toplumsal olarak gerekli emek zamanı ancak piyasanın aracılık ettiği soyutlama süreciyle, bir mal ya da hizmetin piyasada rekabet edebilecek şekilde üretildiği ortalama emek zamanı hesaplanarak düşünülebiliyor. Bu ev içi emek hiçbir zaman soyut emek halinde düşünülemez demek de değil. Acar Savran (2018), temizlik şirketleri söz konusu olduğunda soyut emeğe doğru bir evrilme yaşanabileceğini söyleyerek bu konuya dikkat çekmişti.[21] Çünkü birçok ev içi işin ücret karşılığında yapılmasa dahi mekanikleşmesi mümkün. Fakat bu mekanikleşmenin amacı en kısa zamanda en fazla kullanım değerini üretmek değil, olsa olsa belli miktarda kullanım değerini en kısa zamanda üretebilmek (boş zamana yer açabilmek için). Ayrıca çocuk bakımı gibi işlerin toplumsal zamansallığı çok farklı. Örneğin, çocuklara daha "hızlı" bakamazsınız, günün 24 saati farklı yoğunlukta da olsa bakılmaları gerekir (Gonzalez ve Neton 2013: 7). Bakım işlerinin piyasada çok düşük ücretlendirilmesi, evde ücretsiz yapılması ve çok büyük oranda kadınlar tarafından yapılması tesadüf değil. Değerin tanımlanabilmesi için dışsal, "değer üretmeyen" bir alana duyulan ihtiyacın, ikinci, öteki bir cinsiyete duyulan ihtiyaçla paralel olması tesadüf değil (D'Ath, 2018). D'Ath burada kapitalizmin toplumsal cinsiyeti neden sürekli koruyup, yeniden ürettiği ile ilgili bir dinamik olduğunu iddia ediyor. Bu dinamik sermayeyi sübvanse eden ücretlendirilmemiş işlerin "ikinci" bir cinsiyetin sorumluluğunda "bedava" yapılmaya devam edilmesini garantiliyor.

Bu iki alandaki egemenlik ve baskı mekanizmaları da farklı çalışıyor. Piyasanın aracılık ettiği alanda (DMM) doğrudan kaba şiddete ihtiyaç yok. Performans baskısı daha soyut bir tahakküm mekanizmasını tam da piyasanın verdiği soyutlama ve üretkenliği ölçme olanağıyla muhafaza edebiliyor. Öte yandan, piyasa ile doğrudan ilişkilenmeyen alanda (IMM) böyle bir ölçü ve soyut baskı mekanizması yok, bunun zemini yok ama buradaki işlerin de mutlaka yapılması gerekiyor. Burada kaba şiddete, başka hiyerarşik tahakküm mekanizmalarına ve planlamaya alan açılmış oluyor. Planlamada kadına aslan payının düşmesi kadın gönüllü iken içselleştirilirmiş toplumsal cinsiyet ideolojileriyle, gönülsüzken çeşitli zor mekanizmalarıyla mümkün

şırlar. Bu "meta-üreten patriyarka"nın (*commodity-producing patriarchy*) sembolik düzenidir ve şöyle varsayımlar içerir: politika ve ekonomi maskülenite ile özdeştir; erkek cinselliği genellikle bireysel, saldırgan ve şiddetli olarak tanımlanırken kadınlar saf beden olarak fonksiyon gösterir; savaş erkek işidir, kadınlar daha barışçıl ve pasiftir, irade ve ruhtan yoksundur Scholz (2014: 129). Modernitenin başında bu tür toplumsal cinsiyet ilişkilerinin evrenselleşmesi kadınların daha az değerli, parasal ilişkilerin dışında konumlanmış yeniden üretim alanından sorumlu olmalarıyla sonuçlanmıştır. Kapitalizmdeki toplumsal cinsiyet ilişkileri kapitalist-öncesi toplumun bir kalıntısı değildir. Örneğin, çekirdek aile 18.yüzyılda modernitenin kamu-özel ayrımı ile beraber ortaya çıkmıştır. Modernitenin başlangıcı sadece kapitalist meta üretiminin yükselişinin değil değer ayrışması üzerine kurulu ilişkilerin sosyal dinamizminin de başlangıcıdır Scholz (2014: 129).

[21] "Yatılı ev hizmetlerinden başlayıp, gündelikçilikten geçerek, şirketlere doğru gidildiğinde, özellikle Amerika'da falan olduğu gibi büyük, gelişkin şirketlerde, soyut emeğe çok yaklaşan bir emek var gibi geliyor bana. Çünkü bir defa ekipler halinde çalışıyorlar, iş süreci parçalanıyor, birisi sadece yer siliyor, öbürü sadece cam siliyor. Saat başı üzerinden hesaplanan çok standartlaşmış bir ücret var" Acar Savran (2018: 233-234).

oluyor. Kadın ve erkek tarafından eşit ve adil bir iş bölümü hedeflense bile bunun sürekli pazarlık konusu edilmesi gerekiyor çünkü bu işlere ayrılan zamanın, işlerin kalitesinin karşılaştırılabileceği rasyonel, soyut bir mekanizma yok. Mutfağı temizlerken standartları kim belirliyor? Annenin çocukla geçirdiği bir saatin kalitesi babanın bir saatlik çocuk bakımıyla aynı mı? Bu alanın çelişki ve çatışmadan muaf olamaması oradaki emeğin objektif ve rasyonel bir şekilde soyutlanamamasıyla alakalı (Gonzalez ve Neton, 2013: 8).

Kapitalizmin doğumundan beri emek gücünün üreticisi olarak kadın emeği sermaye tarafından kullanıldı. Ama kadınlar Marx'ın çifte özgürlük olarak bahsettiği özgürlüğün ikinci kısmına, emek gücünü satabilme özgürlüğüne geç kavuştular. Birçok ülkede evli kadınların çalışması kocanın iznine tabi idi. Bu çifte özgürlük Marx'ta mülksüzleşmiş olmak anlamına geliyor ve kadınlar mülksüzdü zaten. Peki kadınlar neden çalışma iznini aldıktan sonra "kadın" kategorisinden ya da yeniden üretim işlerinden özgürleşemediler? Kapitalist üretim biçiminin tarihine baktığımızda birçok alanda bir kere eşitsizlik yasalaşınca kendini sürdüren bir dinamiği yarattığını görüyoruz. Yasal engel ortadan kalktıktan sonra dahi bu dinamik eşitsizliği sürdürmeye ve derinleştirmeye devam edebiliyor. Teoride "cinsiyet-körü" olması gereken piyasa mekanizması toplumsal cinsiyeti yeniden üreten bir mekanizmaya dönüşebiliyor. Örneğin bir grup insanı, kadınları, "çocuklu" olarak tanımladığımızda, çocuk sahibi olma sosyal aktivitesi yapısal bir bariyer haline geliyor. Bu sistemik fark, çocuk büyütme potansiyelini risk olarak belirleyen piyasa aracılığı ile "kadın" kategorisini IMM alanına mahkûm ediyor. Sermaye tam da cinsiyet körü bir soyutlama olarak kadınları cinsiyetleri için cezalandırıyor. Ve bunu kapitalist sosyal ilişkiler cinsiyet farkını sürekli yeniden üretirken ve sermayenin yeniden üretimi cinsiyet farkına mutlak bir ihtiyaç duyarken yapıyor (Gonzalez ve Neton, 2013: 15).

Bu yaklaşımın kapitalizmin dinamikleri ve toplumsal cinsiyeti birlikte açıklama girişimi bence Vogel'den sonraki en kayda değer "birleştirme" çabası. Ama toplumsal cinsiyeti ya da cinsiyetçi iş bölümünü kapitalist sürecin olmazsa olmazı (*conditio sine qua non*) olarak kavramlaştırabilmek "toplumsal cinsiyetin değerle paralel yeniden yaratılıyor olduğu" argümanından (D'Ath, 2018; Gonzalez ve Neton, 2013; Weeks, 2011) fazlasına ihtiyaç duyuyor. Burada Melda Yaman'ın neden öteki cinsiyet en baştan beri kadın olmak zorunda olsun (kapitalizm bu iş bölümünü devralmış olmasaydı) sorusu gayet yerinde (2020). Toplumsal cinsiyet ve sınıf meselesine tarihsel yaklaşmak çok önemli. Kapitalizme geçişle beraber evin (yeniden üretim) ve işyerinin (üretim) ayrılmasının cinsiyetçi iş bölümünü derinleştirdiğini biliyoruz. Fakat kapitalizm cinsiyetçi iş bölümünü icat etmedi, birçok nüvesini önceki toplumsal yapıdan devraldı. Bu noktada tarihsel olarak başka olasılıklar da mümkün olabilirdi, kapitalist gelişmenin işçi sınıfı kadınlarını emek olmayan (*non-labour)* alanına hapsedecek soyut bir mantığı yok. Bu ayrışma (ev-işyeri ya da DMM/IMM) kapitalizmin "kategorik bir gerekliliği değil tarihsel bir eğilimiydi" (Barrett, 1980: 178).

DMM ve IMM alanlarını bu şekilde tanımlamak hane içi gibi tamamen bağımsız özgün bir alan tanımlamaktan daha mantıklı olabilir fakat IMM alanının tanımında yazarların kendilerinin de farkında olduğu bir sorun var. Emek ile emek olmayan arasında yaptıkları ayrım yetersiz. (Lange, 2021). Emek-olmayanla özdeşleştirilen IMM alanını tanımlarken ilk önce bir emek tanımı yapılması gerekiyor. Neyin emek neyin emek-olmayan olduğuna karar verirken, "emeğin toplumsal geçerliliği"ni (*social validation of labour*) referans alıyorlar. Yazarlara göre emek "verili bir üretim biçimi içerisinde özgül sosyal karakteri ya da fonksiyonları sebebiyle toplumsal olarak onaylanmış aktiviteler" şeklinde tanımlanmalı (Gonzalez ve Neton, 2013: 11). Birçok olası tanım arasından (doğayla insan arasındaki etkileşim olarak emek gibi) bu tanımı seçmelerinin sebebini de emek kavramını fazla genişletmekten kaçınmak olarak açıklıyorlar. Örneğin, çocuğu rahatlatmak bir doğayla ilişki biçimi midir? "Uyumak emek gücünü üreten bir başka emek süreci midir? Diş fırçalamak? Başkasının dişini fırçalamak?" (Gonzalez ve Neton 2013, 11). Fakat, kapitalist üretim koşullarında emek ancak parasal değeriyle toplumsal geçerlilik kazanıyor, yani Gonzalez ve Neton'ın toplumsal geçerliliği parasal geçerlilikten ayırma çabası yeterince inandırıcı değil (Lange, 2021: 48).

Burada aslında sadece Gonzalez ve Neton'a değil TYÜ feminizmi çatısı altındaki başka Marksist feministlere de yöneltilen temel bir eleştiriden bahsetmek gerek, paranın kapitalist sistemdeki öneminin göz ardı edilmesi. Elena Lange'e göre, TYÜ feministleri değer konusundaki temel görüş ayrılıklarına rağmen bir noktada ortaklaşıyorlar. Kapitalist sosyal ilişkilerin parasal bir teorisinden kaçındıkları için yeniden üretimin kapitalist sistemdeki özgünlüğünü gözden kaçırıyorlar ve yeniden üretim alanını tarih-dışı kuramsallaştırma eğilimi gösteriyorlar (Lange, 2021). TYÜ feministlerinin patriyarka kavramını tarih-dışı bularak birleşik teori çabasına giriştiklerini hatırlarsak, aynı eğilimi kendileri yeniden üretim alanını kuramsallaştırırken göstermeleri oldukça ilginç. Lange, para ya da ücret biçiminin Marx'ta kapitalist ilişkilerin rastgele dışsal bir biçimini değil, kurucu ögesini, "gerekli önkoşulu"nu oluşturduğunu vurguluyor (Lange, 2021: 45). Paranın ya da ücretin olmadığı yerde artı-değerin ve kârın da, yani sermayenin varlık koşulunun da olmadığının altını çiziyor. Emek ve sermaye arasındaki eşitsiz değişimi mümkün kılanın ücret biçiminin kendisi olduğunu ifade ediyor. Örneğin Lange, Bhattacharya (2017)'nın bir işçinin günlük yeniden üretimi için gerekli mal sepetini tanımlarken yeni-Rikardocu kullanım değeri odaklı bir sepetle çalışmasını hatalı buluyor. Sermaye birikiminin önkoşulunun işçinin hayatta kalması için sarf edilen yeniden üretim emeği değil, bu emeğin varlığını koşullayan parasal biçim olduğunu belirtiyor (Lange, 2021). Ben de aynı sebeple, Mezzadri'nin bahsettiği içermenin değer teorisinin, Marksist değer kuramından tamamen başka bir şey olarak kavramsallaştırılmak zorunda olduğunu düşünüyorum. Lange'e göre, emek gücünün özel bir meta olarak kapitalist biçimde üretilmediği iddiası da tartışmalı. Emek gücü bu sistemde kapitalist bir meta olmakla kalmıyor, aynı zamanda kapitalist meta üretimi paradigmasının da kaynağını

oluşturuyor. Çünkü emeğin yeniden üretimi sermayenin varlık koşulu olan kârın kaynağı (Lange, 2021: 47). Yani Lange, emek gücünün yeniden üretimini kapitalist toplumun bir bütün olarak yeniden üretiminden ayrıştırmanın mümkün olmadığına vurgu yapıyor (Lange, 2021; Munro, 2019). Bhattacharya'nın "yaşamı inşa eden aktiviteler" (*life-making activities*) diye adlandırdığı yeniden üretim alanı sadece tür olarak bizim hayatta kalmamızı sağlamıyor, bir sömürü sistemi olarak kapitalizmin de ayakta kalmasını sağlıyor (Jaffe, 2020). Daha üretken olabilmek için yaptığımız yoga, daha az uyuyup daha dinç hissedebilmek için öğrendiğimiz teknikler bu en temel çelişkimizin göstergelerinden biri değil de ne? Benzer şekilde emek gücünün yeniden üretildiği okul hastane sosyal hizmetler gibi başka alanların da doğası çelişkili. Örneğin okullar çocukların yaşamını yeniden üretirken kapitalizmin iş etiğine uygun bireyler yetiştirmede önemli bir ideolojik fonksiyon yükleniyorlar (Munro, 2021). Yani yeniden üretim alanında TYÜ feministlerinin gösterdiği eğilimin aksine romantize edilecek bir şey yok ve maalesef otomatik olarak anti-kapitalist bir alan da değil.

Birleşik Teori Mümkün mü?

Sınıf-temelli sömürü ile cinsiyet-temelli eşitsizlik/sömürü aynı teoride birleştirilebilir mi? Makalenin başındaki soruna geri dönersek bu iki tahakküm biçimi arasındaki bağlantı nasıl anlaşılmalıdır? Arruzza (2014) bu bağlantıyı kavramsallaştırmaya yönelik farklı yaklaşımları üç başlık altında özetliyor. Birincisi, ikili ya da üçlü sistem teorileri. İkincisi, Arruzza'nın kendisini de dahil ettiği birleşik teori. Üçüncüsü, kapitalizmin toplumsal cinsiyete kayıtsız (*indifferent*)/cinsiyet körü olduğu tezi (Wood, 1988).[22]

İkili sistem teorilerinde patriyarka kapitalizmden ayrı kendi iç dinamikleri olan bir sistem olarak kavramlaştırılırken, birleşik teori yaklaşımında kapitalist ülkelerde kapitalizmden bağımsız bir patriyarka kalmadığı iddia ediliyor. Makalenin başında ikili sistem teorilerin sınırları ve TYÜ feministlerinin alternatif olarak önerdiği birleşik teori yaklaşımı ayrıntılı tartışıldı. Arruzza'nın Ellen Meiksins Wood (1988) özelinde tartıştığı üçüncü yaklaşım ise "kayıtsız kapitalizm" (*indifferent capitalism*) tezi. Yani kapitalizm ve cinsiyet temelli baskı arasında fırsatçı *(opportunistic*) ve tarihsel olarak koşullanan (*historically contingent*) bir ilişki olduğu tezi. Bu yaklaşıma göre kapitalizm devraldığı eşitsizlikleri fırsatçı bir biçimde kullanır ama cinsiyet farkı olmasaydı da kapitalizmin mantığı işlerdi. Toplumsal cinsiyet, örneğin sınıf-temelli sömürü gibi, kapitalizmin mutlak olarak ihtiyaç duyduğu bir kategori değildir. Aruzza burada iki ayrım yapıyor birincisi mantıksal gereklilik ve tarihsel gereklilik arasındaki ayrım; ikincisi kapitalizmde neyin işlevsel (*functional*) neyin kapitalizmin gerekli bir sonucu (*necessary consequence*) olduğu ayrımı. En yüksek soyutlama düzeyinde toplumsal cinsiyetin kapitalizmin iç mantığı açısından gerekli olduğunu iddia edemeyebiliriz (Wood haklı olabilir). Ama bu kapitalizmin işleyiş mantığı gereği devraldığı birçok

[22] Bu listeye "ideolojinin göreli özerkliği" Barrett (1980) ve "üretim biçimlerinin eklemlenmesi" Gimenez (2018) tezleri de eklenebilirdi. Bu iki tezin eleştirel bir incelemesi için Özpınar (2019)'a bakılabilir.

başka eşitsizlikle birlikte toplumsal cinsiyeti de yeniden üretmesi "gerekmeyen" bir sistem olduğunu kanıtlamaz. Aruzza'ya göre toplumsal cinsiyet kapitalizmin işleyiş biçiminin gerekli bir sonucudur. Yani soyut bir sistem olarak kapitalizmden, tarihsel bir sosyal formasyon olarak kapitalizme geçtiğimizde cinsiyet ya da ırk körü bir yapıyla karşı karşıya değiliz. Kapitalizm toplumsal cinsiyete mantıksal olarak kayıtsız olabilir ama tarihsel olarak muhtaçtır. Birleşik teori mümkün mü sorusu cinsiyetin ilk soyutlama düzeyinde zorunlu bir kategori olduğunu göstermemize bağlıysa, cevap tartışmanın bütün tarafları tarafından mümkün değil olacaktır. TYÜ feministlerine yöneltilen temel eleştiri birleşik teorinin cinsiyetin sermaye için teorik ve mantıki zorunluluğunu gösterememesi ve bu açıdan birleştirme iddiasında başarılı olamaması (Manning, 2015; Oksala, 2015; Yaman, 2020; Lange, 2021). Fakat Aruzza ve diğerlerinin birleşik teori ile yapmaya çalıştığı günümüz koşullarında kapitalizmin sadece sınıfsal sömürüyü değil toplumsal cinsiyeti de yeniden üreten bir dinamikle işlediğini göstermek. Manning (2015) bu projeden daha en başından vazgeçilmemesi gerektiğini düşünüyor. "Sermayenin birleşik bir teorisini" inşa ederken toplumsal cinsiyet ve ırkın kapitalist üretim biçimi için neden mantıksal olarak da gerekli olabileceğini düşünmeye devam etmeliyiz. Yaman (2020) bu mantıksal gerekliliğin ancak iki sistem vurgusunda ısrar edersek kurulabileceğini ve böylece "sosyal ilişkilerin birleşik teorisinin" yapılabileceğini düşünüyor. Ama iki sistem vurgusunun kendisi birleştirme iddiası ile çelişiyor.

TYÜ feministlerinin toplumsal cinsiyet ve sınıfı aynı teoride birleştirme çabasına hem Marksistlerden hem feministlerden gelen farklı eleştirilere doyurucu bir şekilde yanıt verebildiklerini söylemek zor. Ayrıca, birleşik teoriyi yukarda bahsedilen üçüncü yaklaşımdan, kayıtsız kapitalizm tezinden farklılaştıran mantıksal ve tarihsel gereklilik ayrımı yeterince temellendirilmiş değil. Fakat TYÜ teorisindeki bu boşluklara yanıt olarak iki sistem vurgusunda ısrar etmenin Marksist feminist teoriyi ileri taşımayacağını düşünüyorum. Makalenin başında özetlenen üç teorik sorunun (ayrı bir sistem olarak patriyarkada sömüren-sömürülen antagonizmasının tarifi, sistemin kendi iç dinamiğinin kapitalizmden ayrıştırılabilmesi, ayrı sistemlerin birbirlerine nasıl eklemlendiğinin açıklanması) çoklu sistem perspektifine içkin oluğunu ve bu çerçevede çözülemeyeceğini düşünüyorum. Öte yandan, birleşik teori imkânının toplumsal cinsiyeti teorik düzeyde sermayenin bir gerekliliği olarak açıklama şartına bağlı olmadığını da düşünüyorum. Birleşik teori çabasını daha çok toplumsal cinsiyetin maddi temeli olan ev içi emeği/yeniden üretim emeğini Marksist politik iktisat çerçevesinde kavramlaştırma çabası olarak görüyorum. Ve şimdiden bu alandaki teorik tartışmaları canlandırdığı için bütün eksikliklerine rağmen olumlu bir gelişme olarak değerlendiriyorum.

Sonuç

Bu çalışmada toplumsal yeniden üretim feminizmi çatısı altında tartışılan Marksist feminist yaklaşımların eleştirel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Öncelikle, ikili ve üçlü

sistem analizlerinin kuramsal zayıflıkları ve birleşik teoriye duyulan ihtiyacın nedenleri tartışılmıştır. Toplumsal yeniden üretim alanına odaklanan Marksist feminist analizlerin birbirinden farklılaştığı en temel nokta değer tartışması olduğu için ev içi emeğin değerle ilişkisine odaklanan farklı teorik açılımlar incelenmiştir. Ev içi emeği değerin kaynağı olarak gören erken yeniden üretim analizleri ile ev içi emeği değerin kaynağı değil ama onu mümkün kılan bir kategori olarak inceleyen TYÜ feministleri arasında uzlaşmaz bir farklılık var. Birinci grup Marksist değer kuramını benimsemiyor ve kuramın ücretsiz emek biçimlerini kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini savunuyor. Ben bu genişletme çabasının Marksist teoriyi tahrif etmeden mümkün olmayacağını düşünüyorum, örneğin "içermenin değer teorisi" nin, eğer geliştirilebilirse, Marksist değer teorisinden tamamen farklı bir teori olacağını düşünüyorum. İkinci grup içerisinde ev içi emeğin Marksist politik iktisat kategorileriyle nasıl inceleneceğine dair görüş ayrılıkları olsa da ücretsiz bir emek biçimi olduğu için değer yaratmadığı ön kabulü var. Ben de birleşik teorinin ancak TYÜ feministlerinin bu yaklaşımı doğrultusunda geliştirilebileceğini düşünüyorum. Son olarak, birleşik teorinin analitik ikiliği aşıp aşamadığı tartışılmıştır. TYÜ feministlerinin sınıf ve toplumsal cinsiyet dinamiklerini birlikte açıklama çabasının altında patriyarkanın ayrı bir sistem olarak tanımlanmasındaki güçlükler yatıyor. İkili sistem teorilerinden farkı çok açık iken birleşik teoriyi diğer alternatif yaklaşımlardan (örneğin kayıtsız kapitalizm tezinden) ayrıştıran bir teorik çerçevenin yeterince geliştirilemediği iddia edilmiştir. Ayrıca teorinin "birleştirebilmesi" için toplumsal cinsiyeti sermayenin teorik bir gerekliliği olarak açıklamak zorunda olmadığı, fakat ev içi emeğin Marksist politik iktisat çerçevesinde kavramlaştırılabilmesinin gerekli olduğu savunulmuştur.

Kaynakça

Acar Savran, G. (2018) *Feminizm Yazıları: Kuramdan Politikaya*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Acar Savran, G. (2019) "%99 için Feminizm Manifestosu Üzerine", *Çatlak Zemin*. https://www.catlakzemin.com/%99-icin-feminizm-manifestosu-uzerine/ , erişim tarihi: 10 Ocak 2021.

Acar Savran, G. (2020) "Bakim/Toplumsal Yeniden Üretim Krizi ve Ötesi", *Çatlak Zemin. https://www.catlakzemin.com/bakim-toplumsal-yeniden-uretim-krizi-ve-otesi/*, erişim tarihi: 1 Ocak 2021.

Acar Savran, G. ve Yaman, M. (2020) "Kapitalizm ile Ataerkinin Kesişiminde Kadın Emeği", *Praksis 52*: 9-34.

Arruzza, C. (2014) "Remarks on Gender", *Viewpoint Magazine*, 2 Eylül, 2014, https://www.viewpointmag.com/2014/09/02/remarks-on-gender/, erişim tarihi: 10 Ocak 2021.

Arruzza, C. (2016) "Functionalist, Determinist, Reductionist: Social Reproduction Feminism and its Critics", *Science & Society* 80 (1): 9-30.

Banaji J. (2010) *Theory as History: Essays on Modes of Production and Exploitation*. Leiden: Brill

Bhattacharya, T. (2017) "How not to skip class: Social reproduction of labor and the global working class", Tithi Bhattacharya (der.), *Social reproduction theory: Remapping class, recentering oppression* içinde, Londra: Pluto, s. 68-93.

Benería, L. (2003) *Gender, Development, and Globalization*, New York: Routledge.

Benston, M. (1969) "The Political Economy of Women's Liberation", *Monthly Review 21* (4): 13-27.

Crenshaw, K. (1989) *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics*, Chicago, University of Chicago Legal Forum.

Dalla Costa, M. ve S. James. (1972) *The Power of Women and the Subversion of the Community*. Bristol: Falling Wall press.

D'Ath, A. (2018) "Gender and Social Reproduction", 1534–1550 in Best, Bonefeld and O'Kane (der.), *The SAGE Handbook of Frankfurt School Critical Theory içinde*, Londra: SAGE Publications.

Delphy, C. (2003) "Toward a General Theory of Exploitation: Done with the Theory of Capital Gains", *Movements* 26(2): 69-78.

Elson, D. (1979) "The value theory of labour", D. Elson (der.) *Value: The Representation of Labour in Capitalism*, s. 115–180, Londra: Verso.

Federici, S. (2004) *Caliban and the Witch: Women, the Body, and Primitive Accumulation*, New York: Autonomedia.

Federici, S. (1975) *Wages Against Housework*. Bristol, Power of Women Collective and Falling Wall Press.

Ferguson, S. (2016) "Intersectionality and Social Reproduction Feminism: Toward an Integrative Ontology", *Historical Materialism* 24 (2):38-60.

Ferguson, S. (2019) *Women and Work: Feminism Labor and Social Reproduction*. Pluto Press.

Ferguson, S. ve D. McNally (2013) "Capital, Labour-Power, and Gender Relations: Introduction to the Historical Materialism Edition of Marxism and the Oppression of Women", Vogel, Lise (2013[1983]), Marxism and the Oppression of Women: Toward a Unitary Theory içinde, Chicago: Haymarket, xvii–xl.

Fine, B. ve A. Saad-Filho (2010) *Marx's Capital*. 5. Baskı, Londra: Pluto Press.

Fortunati, L. (1981) *The Arcane of Reproduction: Housework, Prostitution, Labor, and Capital*, New York: Autonomedia.

Fraser, N. (2016) "Contradictions of Capital and Care." *New Left Review,* 100 (July– August), 99–117.

Gardiner, J. (1975) "Women's Domestic Labour", *New Left Review*, 89: 47-58.

Gonzalez, M. (2013)"The Gendered Circuit: Reading the Arcane of Reproduction," *Viewpoint Magazine*, Eylül 28, 2013, https://www.viewpointmag. com/2013/09/28/the-gendered-circuit-reading-the-arcane-of-reproduction, erişim tarihi: 15 Şubat 2021.

Gonzalez, M. ve J. Neton (2013) "The Logic of Gender: On the Separation of Spheres and the Process of Abjection," *Endnotes (3),* https://theanarchistlibrary.org/library/endnotes-the-logic-of-gender, erişim tarihi: 10 Şubat 2021.

Hartmann, H. (1979) "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union", *Capital and Class*, 8:1-33.

Himmelweit, S. ve S. Mohun (1977) "Domestic Labour and Capital." *Cambridge Journal of Economics*, 1, 15–31.

Holmstrom, N. (1981) "Women's Work", The Family and Capitalism, *Science and Society* 45:186-211.

Humphries, J. (1977) "Class Struggle and the Persistence of Working-Class Family", *Cambridge Journal of Economics,* 1:241-58.

Jaffe, S. (2020) Social Reproduction and the Pandemic, with Tithi Bhattacharya. *Dissent Magazine* 2 Nisan 2020, https://www.dissentmagazine.org/online_articles/social-reproduction-and-the-pandemic-with-tithi-bhattacharya, erişim tarihi: 1 Şubat 2021.

Kergoat, D. (2009) Dynamique et consubstantialité des rapports sociaux. E. Dorlin (der.), *Sexe, race, classe. Pour une épistémologie de la domination*, Paris: Presses universitaires de France, 111–125.

Kocabıçak, E. (2020) "Why Property Matters? New Varieties of Domestic Patriarchy in Turkey", *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 2020; jxaa023, https://doi.org/10.1093/sp/jxaa023, erişim tarihi: 1 Mart 2021.

Lange, E. L. (2021) "Gendercraft: Marxism-Feminism, Reproduction, and the Blind Spot of Money", *Science & Society*, 85: 1, 38-65.

Lebowitz, M. (2003) *Beyond Capital: Marx's Political Economy of the Working Class*. İkinci basım, New York: Palgrave Macmillan.

Manning, FTC. (2015) "Closing the Conceptual Gap: A Response to Cinzia Arruzza's 'Remarks on Gender' Viewpoint Magazine, 4 Mayıs 2015, erişim tarihi: 12 Mart 2021. https://viewpointmag.com/2015/05/04/closing-the-conceptual-gap-a-response-to-cinzia-arruzzas-remarks-on-gender/.

McNally D. (2017) "Intersections and Dialectics: Critical Reconstructions in Social Reproduction Theory." Tithi Bhattacharya (der.), *Social Reproduction Theory: Remapping Class,Recentering Oppression*. Londra: Pluto, 94–111.

Mies, M. (1998) *Patriarchy and Accumulation on a World Scale*, Londra: Zed Books.

Mitchell, J. (1966) "Women: The Longest Revolution", *New Left Review*, I/40: 11–37.

Molyneux, M. (1979) "Beyond the Domestic Labour Debate", *New Left Review*, 116:3-27.

Munro, K. (2019) "Social Reproduction Theory': Social Reproduction, and Household Production", *Science & Society*, 83 (1): 451–468.

Munro, K. (2021) "Unproductive Workers and State Repression", *Review of Radical Political Economics*, yayın aşamasında.

Oksala, J. (2015) "Capitalism and Gender Oppression: Remarks on Cinzia Arruzza's 'Remarks on Gender', *Viewpoint Magazine*, 4 May 2015, https://viewpointmag.com/2015/05/04/capitalism-and-gender-oppression-remarks-on-cinzia-arruzzas-remarks-on-gender/, erişim tarihi: 12 Mart 2021.

Quick, P. (2018) "Labor Power: A "Peculiar" Commodity", *Science & Society* 82 (3): 386-412

Quick, P. (2020) "The Role of Household Production in the Determination of Wages and the Process of Capitalist Production", *Review of Radical Political Economics* 52(4): 626-632.

Özpınar, C. (2019) "Kapitalizmde Toplumsal Cinsiyet ve Sınıf İlişkileri: Toplumsal-Yeniden Üretim Yaklaşımlarının Bir Eleştirisi", *Alternatif Politika* 12(1): 79-113.

Picchio, A. (1992) *Social Reproduction: The Political Economy of the Labour Market*. Cambridge: Cambridge University Press

Pun, N. ve S. C. (2007) "Putting Transnational Labour Process in Its Place: The Dormitory Labour Regime in Post-Socialist China". *Work, Employment, and Society* 21(1): 27–45

Smith, P. (1978). "Domestic Labour and Marx's Theory of Value", A Kuhn ve A Wolpe (der.) *Feminism and Materialism: Women and Modes of Production*, New York: Routledge, 198–220.

Schling, H. (2017) "Reproduction: Everyday Life in the Workers' Dormitory", *Society and Space* (2017), Forum on Social Reproduction, http://societyandspace.org/2017/11/07/reproduction-everyday-life-in-the-workers-dormitory/ , erişim tarihi: 10 Ocak 2021.

Scholz, R. (2014) [2009] "Patriarchy and Commodity Society: Gender without the Body", Marxism and the Critique of Value, N. Larsen, M. Nilges, J. Robinson ve N. Brown (der.), Chiocago and Alberta: M-C-M' Publishing, 123-142.

Uz, S. ve C. Özpınar (2020) "Kesişimsellik ve Tarihsel Materyalizm: Farklı Tâbiyet Formlarının Bütünlüğü Sorunu," *Praksis* 52: 69-90.

Vogel, L. (2013a) [1983] *Marxism and the Oppression of Women: Towards a Unitary* Theory, Chicago, Illinois: Haymarket Books.

Vogel, L. (2013b) [2000] "Domestic Labor Revisited", L. Vogel, *Marxism and the Oppression of Women: Towards a Unitary* Theory içinde, Chicago, Illinois: Haymarket Books. Orijinal olarak ilk şurada yayımlandı: *Science & Society,* 62 (2): 151–70.

Voronina, O. (1993) "Soviet Patriarchy: Past and Present", *Hypatia,* 8(4): 97-112.

Walby, S. (1990) *Theorizing Patriarchy*, Cambridge, England: Basil Blackwell.

Weeks, K. (2011) *The Problem with Work: Feminism, Marxism, Antiwork Politics, and Postwork Imaginaries,* Durham, North Carolina/London: Duke University Press.

Wood, E. M. (1988) "Capitalism and Human Emancipation", *New Left Review* I (167): 3–20.

Yaman, M. (2020) "Toplumsal Yeniden Üretim, Birleşik bir 'Feminist' Teori?", *Praksis* 53: 9-38.

Young, I. (1981) "Beyond the Unhappy Marriage: A Critique of the Dual-Systems Theory" Lydia Sargent (der.) *Women and Revolution: A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism* içinde, Montreal: Black Rose Books.